

Vuxnas lärande och kompetensutveckling

Ett inspel i det nationella utvecklingsarbetet från
NTG-Lär, Nationell tematisk grupp inom Equal

NTG-Lär
Institutionen för Arbetsvetenskap
Luleå tekniska universitet
971 87 Luleå

EUROPEISKA UNIONEN
Europeiska socialfonden

Tel: 0920-493041 (tfn)
Fax: 0920-491030 (fax)
E-post: info@ntglar.se
www.ntglar.se

Vuxnas lärande och kompetensutveckling

Ett samhälle och en arbetsmarknad i utveckling kräver en ständig förnyelse av medborgarnas kunskaper. Tillväxten kräver kompetensutveckling inte bara på grundläggande nivå utan också på högre nivåer. Det livslånga lärandet för vuxna är idag komplicerat till sin struktur och omgärdat av olika barriärer, i synnerhet det högre lärandet. Utvecklingspartnerskapen (UP) Kista Open Academy, Kuben.nu, Mångfald, Västernorrland och Access har alla erfarenheter som belyser de problem som finns kring vuxnas lärande. I detta Inspel sammanfattas dessa erfarenheter och deras förslag på förändringar.

Kortfattat kan dessa UPs erfarenheter beskrivas i några krav på förändringar av de vuxnas lärande. Behoven av vuxenutbildning i de berörda regionerna skiftar såväl då det gäller omfattning som innehåll. En struktur för vuxnas lärande bör skapas där vattentäta skott mellan olika former knutna till olika politikområden och aktörsgrupper undanröjs och inte utgör hinder för vuxnas lärande. Vuxnas lärande bör svara mot individens och samhällets behov av kompetens i arbetslivet. Sverige behöver ett ekonomiskt och resultatmässigt effektivare utbildningssystem, vilket inkluderar ett brett samarbete politikområden, verksamheter och aktörer emellan, men också lösningar på problem som rör fördelningen av de offentliga medlen.

Följande områden anser inblandade UP tillsammans med NTG-Lär är viktiga att beakta:

Grundstrukturen för vuxnas lärande bör utvecklas och byggas upp utifrån en helhetssyn med samverkan mellan berörda politikområden som stödjer idag parallellt verkande organisationer; vuxenutbildning, folkbildning, arbetsmarknadsutbildning, högskola, KY-utbildning och kompetensutveckling i arbetslivet.

Detta underlättas av att:

- styrdokument och incitament för de lokala och regionala aktörernas samverkan blir stödjande för en politikövergripande samverkan så att utbudet och tillgängligheten svarar mot individens, familjens, samhällets och arbetslivets behov
- behovet av utbildning hos individ och samhälle smälts samman i ett livslångt lärande perspektiv och utgör grunden för åtgärder kring lärande
- högskolans ansvar för vuxnas lärande och samverkan med offentliga aktörer och näringslivet förtydligas och ges incitament för en reell samverkan med övriga aktörer
- antagningsreglerna till högskolan förtydligas. Informellt lärande, validering och reell kompetens erkänns fullt ut och beaktas vid inträde till högre utbildning

Försörjningsstöden ses över och bli möjliga att samordna så att barriärer och hinder för individens försörjning vid kompetensutveckling elimineras. Detta inkluderar även regler för a-kassa och sjukpenning samt kommunalt försörjningsstöd

Detta underlättas av att:

- t.ex. individuella studieplaner som innehåller delar av utbildningar från olika områden och nivåer (t.ex. arbetsmarknad och högskola) beviljas ett sammansatt studiestöd

Kostnadseffektivitet och kvalitet garanteras för att individens och arbetslivets behov ska tillgodoses maximalt.

Detta underlättas av att:

- analys av behov och beslut om ekonomisk fördelning förs närmare brukarna. De offentliga medlen (stat, kommun och landsting) fördelas på ett decentraliserat sätt så att behoven i olika regioner tillgodoses
- forskningsresurser tillförs området vuxnas lärande, hållbar utveckling och tillväxt för att underlätta långsiktigt beslutsfattande
- en del av arbetsmarknadsutbildningen läggs på högskolenivå och görs tillgänglig för alla vuxna utifrån reell kompetens

Förutsättningarna för en effektiv samordning med arbetslivet utreds och överenskommelser träffas som underlättar det praktiska genomförandet

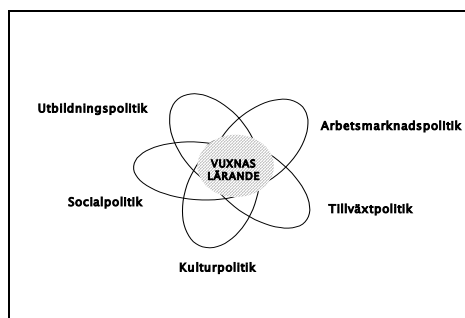
Detta underlättas av att:

- lärande på arbetsplatsen värderas fullt ut
- företagen ges incitament att öka kompetensutveckling i arbetet
- metoder för validering av nationell yrkeskompetens skapas som underlättar individens möjligheter att visa sin kompetens och gå vidare i en yrkeskarriär eller i sitt livslånga lärande. Metoderna bör vara kvalitetssäkrade och samverka i ett europeiskt perspektiv för att inte förhindra rörlighet på en europeisk arbetsmarknad

En försöksverksamhet med politikövergripande arbetssätt genomförs i en eller flera regioner för att få erfarenhet och kunskap om hur detta ska kunna genomföras i hela landet.

Helhetssyn och -lösningar saknas i systemet

Följande politikområden berörs inom vuxnas lärande:

Erfarenheter från UP arbetena visar hur stelbent strukturen kring vuxnas lärande är. De olika utbildningsområdena upplevs som åtskilda av vattentäta skott med olika regelverk och med inriktning på olika målgrupper. Dessa målgrupper blir exkluderande då behoven många gånger är gränsöverskridande.

Myndigheterna upplevs ha fokuserat på utveckling av de enskilda områdena och gjort flera särskilda satsningar. Vuxenutbildningen, högskoleutbildningen, arbetsmarknadsutbildningen, yrkesutbildningen, folkbildningen, den kvalificerade yrkesutbildningen (KY) och den privata utbildningssektorn, var och en med sin särart, har fått utvecklas inom sitt respektive område, men inga kraftfulla åtgärder har vidtagits för att underlätta en reell samverkan. Man upplever att styrdokument som skulle göra detta möjligt saknas och minskar det tvärssektoriella utrymmet. Samverkan blir mer eller mindre omöjligt. Positiva synergier har svårt att få gehör och minimerar flexibiliteten. Detta innebär att studietiden ökar för individen, liksom kostnaderna för samhället. De nuvarande regelsystemen bör därför harmoniseras.

Ett undantag utgör KY-utbildningen, där det finns en början till en helhetssyn med organiserad samverkan mellan programområdena. Den har genom sin verksamhetsform etablerat ett bra samarbete med arbetslivet och högskolan. Samverkan med övriga former av vuxenutbildning t.ex. arbetsmarknadsutbildningen skulle kunna utvecklas. Utmärkta möjligheter skulle kunna skapas t.ex. om yrkesinriktad arbetsmarknads- och folkbildning eller kommunal vuxenutbildning, som är kompetenshöjande (t.ex. engelska), skulle kunna samordnas.

Samverkan med högskolan bör också utvecklas och förstärkas för att övergångar ska kunna ske från KY till högskola för de studerande som har reell kompetens och önskar detta.

De vattentäta skotten mellan politikområden och olika utbildningsområden måste överbryggas och den högre utbildningen bör bli en del av alla vuxnas möjligheter. Ett viktigt skäl för detta är arbetslivets behov och inte minst att akademikernas arbetslöshet har stigit med 100 procent de senaste tio åren. (DN, Anna Ekström Ordf. i SACO, 050510). Högskolans regionala ansvar måste bli tydligare t.ex. då det gäller anpassningen till arbetslivets behov. I vissa regioner, t.ex. Stockholm, är akademikerarbetslösheten stor. Högskolan bör ges ett nytt och tydligt ansvar för kompetensutveckling för arbetslösa och erbjuda ett behovsriktat utbud som svarar mot de behov som de regionala utvecklingsplanerna identifierat. Detta kräver ekonomisk och praktisk samverkan mellan i första hand arbetsmarknadsutbildningen och högskolans utbud för vuxna.

Att förbereda individen för ett liv i ett starkt föränderligt samhälle och ett dynamiskt arbetsliv ställer stora krav på ett mer flexibelt system för lärande. De former som nu provas genom ändrade tillträdesregler och ökade inslag av validering är utmärkta exempel på detta.

Olika former av försörjningsstöd, t.ex. studiestöd av olika slag, a-kassa, sjukpenning och kommunalt försörjningsstöd är riktade var och en till sitt respektive område, vilket skapar barriärer för enskilda individer i deras möjligheter till kompetensutveckling. Förutsättningarna för studier för t.ex. deltidssjukskrivna är också mycket begränsande. Det finns ett litet stöd i dagens regelsystem för studier med kommunalt försörjningsstöd. Stöd som skulle kunna hjälpa vissa utsatta grupper. Det tillämpas ibland, men mycket restriktivt på korta anpassade utbildningar. Erfarenheterna inom UP-arbetet visar att detta ofta innebär inga studier alls.

Erfarenheter från UP-arbetet visar att vuxnas lärande bör involveras i den globala utvecklingen. Många arbetslösa har t.ex. ett annat modersmål än svenska och skulle kunna korta sin studietid om utbildningen gavs på deras eget språk. Alla vuxna bör ges möjligheter att studera på distans i annat land. Den som är studiemedelsberättigad i Sverige bör även kunna få studiemedel t.ex. för internationella distansstudier. Vuxna kan inte, som ungdomar, förväntas åka utomlands för att studera. Dagens regler innebär en diskriminering för många vuxna, särskilt för olika etniska grupper, som skulle kunna fullfölja avbrutna studier på sitt eget språk. Vuxna, boende i Sverige, kan alltså inte beviljas studiestöd för distansutbildning i annat land. Däremot går det bra för svenska medborgare boende utomlands att med studiestöd läsa en utbildning på distans från Sverige.

I UP-arbetet har vi sett att medvetenheten om dessa problem har funnits länge i kommunerna, hos ansvariga för arbetsmarknads- och kompetensutvecklingsplanering, bland vägledare och ansvariga inom vuxenutbildningen samt ansvariga för försörjningsstöd. Man upplever hur detta leder till kostnadsineffektivitet och hinder för individerna. Att fortsätta på detta sätt är således inte försvarbart vare sig ur ekonomisk eller individuell synpunkt. Det krävs en politikövergripande helhetssyn, som utgår från individens och arbetslivets behov.

Mycket har dock skett inom vuxenutbildningen. Vuxnas lärande har under det senaste årtiondet ofta varit föremål för debatt. Förändringar inom vuxenutbildningen, som kallats "Juvelen i det svenska skolsystemet" ("Kunskapens krona" 1997) tenderar att vara mycket svåra att genomföra. Viktiga politiska beslut har tagits om t.ex. vuxnas lärande, hållbar utveckling och en öppen högskola. Det har gjorts stora kommunala och regionala satsningar på utveckling av nya lärmiljöer, t.ex. uppbyggnad av kommunala lärcentra och utbyggnad och utveckling av infrastrukturen och en KY-utbildning har etablerats.

Distansutbildningsmyndigheten och Samverkansdelegationen har bedrivit ett stort antal viktiga utvecklingsprojekt inom vuxnas lärande. Tillväxtdelegationen och Inlandsdelegationen har stött kommunal- och regionalutveckling på olika områden. Folkbildningen har under de senaste åren fått kraftigt ökade anslag för att kunna vidga sina verksamhetsområden.

Viktiga och stora, men tidsbegränsade nationella satsningar, såsom Kunskapslyftet och infrastruktursatsningen, har gjorts dels för att tillgodose de växande och förändrade behoven dels för att finna nya former för en effektivare och mera behovsriktad vuxenutbildning. Detta har haft en god inverkan på utvecklingen i kommunerna och även på samverkan mellan dessa. De kraftfulla nationella och regionala åtgärderna har i hög grad bidragit till att man i Sverige relativt snabbt kunde genomföra ett första steg av nödvändiga strukturomvandlingar och minska arbetslösheten till mera hanterbara, om dock fortfarande höga, nivåer.

Positiva förändringar har också skett i det lokala inre arbetet både metodiskt, pedagogiskt och organisatoriskt inom vuxnas lärande, men samverkan mellan politikområdena saknas. Erfarenheter från UP-arbetet visar oss på få resultat på en reell flexibilitet och samverkan som skulle svara mot den kompetensutveckling som arbetslivet och dagens vuxna behöver. Den övergripande strukturen är hindrande för att en fortsättning ska ske. Ekonomiskt sett upplevs systemet läcka. Man upplever att högskolan till stor del står utanför och samverkan med kommunerna är mycket olika i olika regioner. Många högskolor har inte mött upp på ett fullgott sätt, men förutsättningar och incitament för t.ex. samverkan med övriga vuxenutbildningsområden har heller inte skapats så att utvecklingen skulle ha stimulerats i denna riktning.

Avsaknaden av mera genomgripande förändringar beror inte på tröghet eller ovilja hos aktörerna utan främst på bristen på ett tvärsektorielt handlingsutrymme. De strukturella hinder och regelsystem som finns inom vuxnas lärande med olika huvudmän och olika former av försörjningsstöd skapar vattentäta skott mellan aktörerna.

Utbildningssystemet för vuxnas lärande bör utvecklas i takt med omvärldens förändringar. Utvecklingen i samhället nationellt och globalt är stor idag. Vi har gått från ett industrisamhälle till ett kunskapssamhälle och kan inte leva kvar i gamla strukturer.

Fördelningen av offentliga medel för vuxnas kompetensutveckling bör flyttas närmare brukarna. Stat, kommun och landsting måste samverka. En koppling till de regionala utvecklingsplanerna måste ske vid fördelningen av medel. Om regionerna inte får större inflytande över styrningen av de ekonomiska resurserna blir de regionala planerna lätt ett tandlöst instrument i ett regionalt tillväxtperspektiv. Negativa attityder och revirtänkande måste brytas och nya strukturer skapas. Detta kräver breda och långsiktiga politiska beslut och det krävs kompetenta ledare, som kan och vill samverka, ute i verksamheterna. Flexibilitet och samverkan är inte bara pedagogiska modeord i sammanhanget, de är ekonomiska realiteter då det gäller vuxnas lärande och berörda aktörer och det kommer att krävas stora omställningar både attitydmässigt, och i maktstrukturerna organisatoriskt och ekonomiskt.

Informellt lärande och lärande på arbetsplatsen. Samverkan med arbetslivet bör utvecklas på ett naturligt sätt. För att skapa synergier är det viktigt att arbetslivet är med och delar kostnaderna med de kompetensutvecklingsmedel som man redan nu använder. En naturlig koppling finns t.ex. inom validering och riktade yrkeskompetensutbildningar då man därigenom kan direktrekrytera arbetskraft. Inom dessa områden har arbetslivet omedelbar nytta av resultatet. Nya incitament för ökade insatser från arbetslivets sida borde tillskapas. Den samverkan med branschorganisationerna som vi ser t.ex. i valideringsarbetet ute i regionerna är en mycket positiv tillgång för att på sikt skapa ett behovsstyrt och flexibelt utbildningsutbud som svarar mot de kompletteringsbehov många individer har för sin kompetensutveckling.

Behov av kulturskifte i utbildningssystemen. I flera länder har en policy formulerats som inneburit att förväntningarna på vad utbildning kan åstadkomma successivt stegrats. Det handlar inte längre om att utbildning i huvudsak skall vara en transaktionsmekanism mellan generationer, att landets kultur, kunskap och samhällsliga värderingar överförs till det växande släktet. Utbildningssystemen i dag skall vara långt mer kraftfulla instrument, de skall driva på samhällsutvecklingen. Vuxnas livslånga lärande bör ges en struktur som möjliggör och stödjer samverkan på alla områden, den måste lyftas kvalitativt och bli kostnadseffektiv.

För att ge möjligheter till ett större regionalt och lokalt handlingsutrymme med en maximal flexibilitet bör regelverken ses över, hindren måste undanröjas och styrinstrumenten måste bli stödjande då det gäller alla former av samverkan för att främja arbetslivets och individens

behov. Ingen ska tvingas in i formella studier inom områden man redan behärskar och man ska kunna kombinera olika former av lärande på ett smidigt sätt. Incitament och strukturer måste skapas så att arbetslivet och den högre utbildningen kan samverka och bli en naturlig del i vuxnas lärande i hela landet.

Strukturförändringar för vuxnas lärande

En ny struktur, grundad på en helhetssyn med ett politikövergripande arbetssätt, som möjliggör lokalt och regionalt handlingsutrymme bör tillskapas. Då kan också den högre utbildningen bli tillgänglig för alla genom t.ex. en öppen högskola. Utbildningen bör vara behovsstyrd och inte utbudsstyrd och svara mot individens och samhällets behov. Utbildningen bör främja mobilitet på arbetsmarknaden, bidra till en hållbar utveckling och garantera en hög kvalitet samt kostnadseffektivitet. Vuxnas lärande bör ha en struktur som utesluter diskriminering och utanförskap av i ett internationellt livslångt lärande perspektiv.

Behövs ett kulturskifte i det svenska utbildningssystemet?

Vuxnas lärande har vartefter nya behov uppstått i samhället vuxit fram steg för steg med egna mål och regelverk samt speciella fokus på olika målgrupper. Studiestöden har anpassats efter dessa och kartan har blivit alltmera komplex. På 60-talet utvecklades den kommunala vuxenutbildningen som ett bra svar på de behov som fanns då. Nu är samhällsbilden en annan och den splittrade och komplexa struktur som blivit resultatet av alla åtgärder sedan dess motsvarar inte längre samhällets, arbetslivets och individens behov. Resultatet har blivit en struktur med hinder av olika slag som motverkar flexibilitet och individuella anpassningar utifrån samhällets kompetensutvecklingsbehov. Dessutom är dagens organisation mycket kostnadsineffektiv genom att vuxna ofta måste läsa hela utbildningar inom samma programområde (t.ex. arbetsmarknadsutbildningen eller Komvux) för att beviljas fullt studiestöd.

Under stora delar av 1900-talet fokuserade man i Sverige på individens behov av att kunna återkomma till utbildning, hennes behov av att kompensera sig för möjligheter hon inte haft tidigt i sitt liv och för att ta igen missade chanser. För människan i 2000-talet lever självfallet dessa behov kvar liksom kravet på utbildningssystemen att möta dessa behov. De senaste årtiondena har hela samhällscenariot ändrats. Individen måste möta allt större krav som medborgare och social individ. Att delta i demokratiska processer, att förhålla sig kritisk till händelser och utvecklingsförlopp och att snabbt kunna tillägna sig kompetenser för att leva sitt vardagsliv med stöd av den teknik som ständigt förnyas ställer stora krav. Krav som även utbildningssystemen bör möta.

För några år sedan publicerades en forskningsöversikt kring begreppen distansutbildning och lärande¹. Efter att ha arbetat sig igenom nästan 200 olika källor summerade författaren sin analys i ett kapitel kallat "Mångfald, mening och makt". Det var en sammanfattning som visade skönjbara utvecklingslinjer, tendenser och ett möjligt framtida scenario. Litteraturen hade illustrerat informationsteknikens fantastiska möjligheter att skapa mångfald i formerna för undervisning och studier. Den dokumenterade också ett ökande intresse och faktiskt spelrum för pedagogisk teori. Med pedagogiskt teoretiska utgångspunkter i planerandet av undervisning och studier kunde mera meningsfullhet skapas i lärandet. Begreppet makt fick sammanfatta den nya roll studerande får i de utbildningssystem som växer fram. Ökande fokus på de studerandes behov och på lärandet innebär samtidigt en omfördelning av makt från utbildningssystemens företrädare till de studerande. I grunden sammanfattar de tre begreppen starka utmaningar mot utbildning så som den sker i högskolor och andra formella utbildningsinstitutioner. Det framtidsscenario som presenterades ramar in av en delvis annan utbildningskultur än den som företräds idag.

Vuxnas kompetensprofil är inte jämförbar med ungdomars. Grundutbildning och lärande i arbetet och utanför utbildningsinstitutionerna växlar från individ till individ och påverkar den vuxnes reella kompetens. För att möta vuxnas behov krävs individuella studieplaner, något som t.ex. vuxenutbildning och folkbildning idag är duktiga på att hjälpa till med. Det är dock inte möjligt att t.ex. sätta samman studieplaner som kräver kurser/moduler från olika utbildningsområden, t.ex. från högskola, vuxenutbildning, KY-utbildning, folkhögskola och/eller arbetsmarknadsutbildningar. Den befintliga strukturen med stängt åtskilda parallella verksamhetsområden utgör ett mycket stort hinder för en effektiv och behovsriktad utbildning.

¹ Holmberg, C. (1998) På distans. Utbildning, undervisning och lärande. SOU 1998:83. Stockholm: Norstedts tryckeri AB.

Att tillåta mångfald. Av tradition, ekonomiska skäl och kanske mänskligt temperament har man vid utveckling av utbildningsstrukturer strävat efter enhetlighet. Få former har utvecklats för att passa de mångas behov. I forskningsöversikten skrev författaren: ”Ett begränsat antal organisationsformer för utbildning, undervisning och studier är på väg att utvecklas till ett stort och varierat utbud.” (sid 94) Detta var bedömningen då, men vi kan idag se att den utvecklingen avstannat. Den förväntade utvecklingen mot en mångfald i undervisnings- och studieformer och mångfald av studievägar och utbildningsorganisationer har inte till fullo infriats. Detta har bland annat diskuterats i den analys av fältet som publicerats av ”the European ODL Liaison Committee” under rubriken ”Distance Learning and eLearning in European Policy and Practice: The Vision and the Reality”².

Introduktionen av en informations- och relationsskapande teknik har gått svindlande fort, främst i de nordiska utbildningssystemen. Det har bäddat för god informationsförsörjning och för nya typer av möten mellan studerande, mellan lärare och studerande, mellan studerande och läromedel av olika slag, liksom mellan studerande och olika tillämpningsmiljöer. Att bedriva studier och lärande nära eller i den praktik där förvärvad kompetens skall tillämpas underlättas av tekniken. Det skulle kunna innebära att den enskildes studier berikas och att bättre resultat nås. Vanligen har dock undervisningen och studierna fortfarande en given form för samtliga studerande. Mångfalden i form av starkt individualiserade studievägar eller i många valbara alternativa vägar mot ett studiemål är en utveckling vi fortfarande väntar på. Vår samtid genererar ofta problem av hög komplexitet och enkla lösningar löser sällan dessa problem. Man ser ofta en strävan efter att finna ett svar på frågor som egentligen kräver många svar. Att leva med mångfald, att tillåta mångfald och utveckla mångfald verkar vara svårt, men är nu helt nödvändigt.

Att skapa mening. På kort tid har intresset och utrymmet för pedagogisk teori och dess metodiska utlöpare fått stor plats. 100 år gamla teorier om studier och lärande, liksom nya pedagogiska och psykologiska rön uppmärksammas och introduceras i utbildningarna och driver dem i flexibel riktning. Utbildningsmodeller som länge tillämpats främst inom folkbildning har fått ökande uppmärksamhet. Utrymme för samarbete, gruppvis lärande och ökad fokusering på dialog och interaktion kan utgöra exempel på dessa förändringar.

Naturligtvis är det inga enkla processer att etablera nya arbetsformer. De gamla formerna har utvecklats under lång tid, de har fortfarande sin givna plats, men måste ge utrymme för alternativa organisationsformer och arbetsätt. Ett exempel på en sådan utmaning är att flytta utbildning från ”campus-miljöer” till arbetsmiljöer, i internationell litteratur betecknat som ”work-based learning”. De pedagogiskt teoretiska bevekelsegrunderna för detta är att lärandet från praktik och teori kan förenas och att överföringen mellan de två läroprocesserna och kunskapsformerna skall underlättas (transferproblemet). Lärandet kan där integreras i arbetet och arbetsplatsen kan fungera som ett nästöd för den vuxnes studier. Arbetsplatsen antar formen av ett lärcentrum. Exemplet illustrerar hur en ny utbildningskultur kan växa fram.

Att fördela makt. Av de tre analysbegrepp Mångfald, Mening och Makt pekar det tredje på det mest komplexa fenomenet. Att tillåta en maktomfördelning är sannolikt den största utmaningen för utbildningssystemens företrädare. Ökande individualiseringsgrad och skapandet av studieformer som utgår från de studerandes livssituation innebär samtidigt att kontrollen av studier och lärande i stor omfattning förs från utbildningsorganisatörer till de studerande. Motsvarande effekt inträffar om studier integreras i arbetet eller om de bedrivs vid ett lärcentrum. Under sekler har lärarna och andra företrädare för utbildningssystemen varit de som utövat makt och kontroll i utbildningarna. De öppnare formerna som successivt etableras

² http://www.odl-liaison.org/pages.php?PN=policy-paper_2004

ifrågasätter detta förhållande och en annan maktstruktur är en av förutsättningarna för vidareutvecklingen mot dem.

Att tillåta ny utbildningskultur. Att förbereda individen för ett liv i ett starkt föränderligt samhälle och ett mycket dynamiskt arbetsliv ställer stora krav på systemutveckling. Att möjliggöra för mycket stora grupper att göra entré i högskoleutbildningarna måste innebära att öppna många dörrar till högskolan. De former som nu prövas genom ändrade tillträdesregler och ökande inslag av validering är utmärkta exempel på detta. De pekar i riktning mot en öppnare högskola. Samtidigt *måste naturligtvis studievägarna till högskolan bli tydliga för såväl ungdomsstuderande som vuxenstuderande och en mångfald studievägar måste hållas öppna.* Det senare innebär sannolikt också att vi behöver en mångfald organisationsformer. Följer man praktiken på området verkar det som om varje utbildningsorganisation i stort sett utvecklar en eller högst ett par varianter av studieformer. Det är mer oroande att mellan olika utbildningsorganisationer är – i alla fall ännu – inte heller variationen särskilt stor. Det innebär att vi sannolikt inte är på väg mot den mångfald av studiemöjligheter som är önskvärt. Behoven hos enskilda individer varierar stort och skall de ha möjligheter att nå högskolan eller andra mål, behövs en mångfald av studieorganisatörer som, om de organiserar för studier på olika sätt, medger många vägval.

Den klassiska distansutbildningen har erbjudit *starkt individualiserade studieformer.* Studieförbundens verksamhet ger i sig en brokig karta av aktiviteter, men det gemensamma för de flesta av dem är att de bygger på *kollaborativt lärande.* Den studerande går in i och måste följa en grupp. I folkhögskolorna är det *fria kunskapsökandet* och individens utveckling ideal. När Komvux byggdes upp fick den vuxne tillgång till en *klassisk skolmiljö* för sina studier. De klassiska skolmiljöerna eller seminarietradition är det som främst karakteriserar svensk högskola. Alla dessa former bär i sig något gott och har visat sig fylla behov från olika studerandegrupper.

Introduktionen av nät och datorer skall innebära att arbetsformerna vidgas och varieras i dessa vuxenutbildningssystem. Förhoppningsvis ger detta också ökad tillgänglighet och ökad flexibilitet i studieformerna. *Ett utökat utnyttjande av tekniskt stöd i utbildningarna får inte innebära en uniformering av utbildningsformerna.* Detta möter inte kraven på mångfald från studerandegrupper och samhället i stort. Antalet organisationsformer och studievägar måste i stället öka i antal och för att de studerande fullt ut skall kunna nyttja de nya möjligheterna måste makt och kontroll av studierna, undervisningen och utbildningen överlåtas på dem.

Antagningsreglerna är fortfarande inriktade på formella meriter och inte på reell kunskap. Förordningen öppnar möjligheter för högskolan att tillämpa reell kompetens för intagning, men den tillämpas inte särskilt ofta. I vissa fall kan också oklara rättslägen uppstå om högskolan frångår de traditionella intagningsreglerna och t.ex. vill göra en kvotering för en underrepresenterad grupp. Tydlighet saknas och strukturanpassning har inte skett. Regelverket släpar efter, är otydligt eller tillämpas inte. Samverkansformer stöds inte vare sig av styrdokument eller regelverk då det gäller intagning, studiestöd eller samverkan av utbud.

Individens försörjning

Studiestöden som följer de olika verksamhetsområdena förhindrar ofta varje försök till gränsöverskridande utbildningar på ett effektivt sätt. T.ex. om en arbetslös person behöver komplettera sin utbildning på högskolenivå måste denne söka studielån (med liten bidragsdel) och detta beviljas inte för mindre deltidstudier. Personen förlorar dessutom rätten till de förmåner som annars gäller arbetslösa. Att använda sig av andra stödformer går inte heller. De flesta samhälleliga försörjningsstöd, t.ex. a-kassa, kommunala försörjningsstöd och sjukpenning, tillåter sällan att individen studerar. Många kan heller inte ta lån och om de är lite äldre får de heller inte detta. Vissa etniska minoriteter kan av kulturella skäl inte låna pengar.

I realiteten innebär bristen på flexibilitet och samarbete ett stort slöseri med resurser då vuxna, som för att beviljas en speciell form av studiemedel, måste läsa ”hela program” inom samma utbildningsområde, oberoende av om man behöver alla delar eller inte. Detta innebär extra kostnader för anordnaren (kommun och stat) och för individen, som genom detta ofta tvingas förlänga sin studietid rätt avsevärt. Trots att detta varit känt och utgör lätt identifierade hinder har inget gjorts i denna fråga för att förändra situationen.

Samverkan för kostnadseffektivitet och kvalitet

Det finns inget regelsystem som utgör incitament för samverkan mellan aktörerna inom de olika politikområdena. Det gäller t.ex. arbetsmarknadsutbildning och högskoleutbildning. Systemet för tilldelning av resurser för högskolan lägger hinder i vägen. Högskolan har ett ansvar att samverka med samhället, men får generellt inte utbilda arbetslösa. Vuxnas behov av lärande är sällan möjligt att foga in i det erbjudna ordinarie utbudet. Vuxnas behov gäller ofta kompletteringar av befintliga kunskaper eller kompetenshöjning inom speciella områden. Därför vill man t.ex. läsa enstaka moduler, eller behöver ha särskilt anpassade korta kurser, som inte ger underlag för ersättning till högskolan, och oftast inte heller till den som studerar.

Decentralisering av beslut om fördelning av offentliga utbildningsresurser för vuxnas lärande. För att nå en bättre fördelning av resurserna bör beslut om fördelningen föras närmare brukarna. De olika regionförbunden gör varje år upp utvecklingsplaner (RUP) för regionens utveckling och tillväxt. En naturlig koppling vore därför att de regionala planerna kopplades till utbildningen och regionerna fick ett inflytande över fördelningen. Detta skulle med stor sannolikhet innebära att efterfrågan och behov av kompetenser i arbetslivet skulle mötas på ett bättre sätt, exempelvis plötsliga strukturomvandlingar med t.ex. företagsnedläggningar. En intressant analys av utfallet i en region av den nu aktuella ekonomiska fördelningen har gjorts i Regionförbundet ”Östsam”. Kontaktperson, Kerstin Mohall, Östsam, tfn: 013-255603.

Forskning kring utbildning och tillväxt. Tyvärr saknas relevant forskning som visar på betydelsen för tillväxten i en region. Emellertid är det väl känt att antalet arbetslösa som kommer ut i arbetslivet ökar i takt med att utbildningsinsatserna fokuseras och blir tillgängliga. För att få ett bättre underlag för den politiska beslutsprocessen bör forskning ske inom området vuxnas lärande, hållbar utveckling och samhällets tillväxt. En nationell och transnationell forskning behöver initieras men också en regional. Högskolorna i regionerna bör tillföras forskningsresurser som tillgodoser detta behov.

Vad har skett de senaste åren?

Propositioner och skrivelser för förändring och förnyelse på nationell nivå har tagits fram och utgjort viktiga styrmedel för vissa delar av utvecklingen.

Enligt Riksdagens beslut, prop. 2000/01:72, från den 18 maj 2001 om Vuxnas lärande skall bl.a. följande gälla för utveckling av vuxnas lärande:

- Alla vuxna skall ges möjlighet att utvidga sina kunskaper och utveckla sin kompetens i syfte att främja personlig utveckling, demokrati, jämställdhet, ekonomisk tillväxt och sysselsättning samt en rättvis fördelning.
- Pedagogik och arbetsformer utvecklas för att motsvara individernas föränderliga och ökande behov av lärande i ett kunskapsbaserat samhälle.

- Individens lärande och kunskapssökande stöds genom rådgivning och vägledning, baserad på erkännande av faktiska, redan förvärvade kunskaper.
- Ändamålsenliga lärmiljöer samt undervisning, handledning och nätbaserad utbildning tillhandahålls i en omfattning som så långt som möjligt svarar mot alla vuxnas varierande behov av och förutsättningar för lärande.
- Ekonomiskt stöd erbjuds vuxna för att stimulera till deltagande i utbildning och kompetensutveckling.
- Samhället, arbetsgivarna och de enskilda ansvarar gemensamt för att olika individers och olika grupperns behov av såväl allmän som specialutformad utbildning tillgodoses.
- Allt formellt och icke formellt lärande, som åtnjuter samhällets stöd, ska genomsyras av ett demokratiskt förhållningssätt och respekt för allas lika värde.
- En grundläggande samsyn över politikområden och samverkan mellan myndigheter, arbetsmarknadens parter och folkrörelser eftersträvas.

En annan viktig proposition är Prop 2001/02:15 om ”Den öppna högskolan”

I propositionen behandlas bl. a. åtgärder som syftar till att främja en breddad rekrytering till högskolan, vilket i sin tur ökar mångfalden och minskar den sociala snedrekryteringen.

I regeringens skrivelse 2003/04:129 om en svensk strategi för hållbar utveckling betonas också vikten av utbildning. I kapitlet om ”Sysselsättning” sägs bl. a. att ”Arbets- och kompetenslinjen är grunden för arbetsmarknadspolitiken. För att främja en snabb tillsättning av lediga platser och motverka långtidsarbetslöshet och utslagning från arbetsmarknaden prioriteras insatser som ökar den arbetslöses möjlighet att få en reguljär anställning.”

På nationell nivå har ett antal projekt och statliga initiativ haft betydelse för många kommuner. Kommunerna har tilldelats medel för vissa satsningar, men detta trappas nu ned. Statliga satsningar som kan nämnas är t.ex. Distansutbildningsmyndigheten och Samverkansdelegationen. Rekryteringsdelegationens, Tillväxtdelegationens och Inlandsdelegationens arbeten har också bidragit till att möjligheter att pröva nya vägar har funnits. Satsningen på ett Nätuniversitet, ett Nationellt Centrum för Flexibelt Lärande samt Encell verkar idag för olika utvecklingsområden och blir alltmera etablerade. KK-stiftelsen, som gett stöd till utveckling inom utbildningsområdet har också haft betydelse. KY-utbildningen har pågått sedan 1996 och blivit etablerad. Inom Sveriges Television har en Kunskapskanal inrättats 2004, som skulle kunna få en mycket betydelsefull roll om t.ex. delar av insatserna skulle samordnas regionvis med högskolorna och yrkesutbildningarna.

Mycket har skett då det gäller utveckling av fysisk och teknisk infrastruktur med nya lärmiljöer för att förbättra tillgängligheten. Nästan alla kommuner i Sverige har idag ett lärcentrum i någon form. Ett flertal stora lärcentranätverk har bildats och i vissa regioner ser vi en klar tendens till ökad samverkan mellan kommunerna. Tillkomsten av lokala lärcentra har betytt mycket, men även den pedagogiska och metodiska utvecklingen har gått relativt snabbt framåt. Tekniken utnyttjas allt mera och används av många.

Regionala samarbetsprojekt och nätverksbyggande har under de senaste 10-åren varit viktiga i landets kommuner. Flera högskolor har ökat sin samverkan med kommunerna i takt med att kommunala lärcentra har byggts upp. I samverkan mellan lärcentra och högskolor/universitet organiseras distanskurser med goda resultat. Nya målgrupper har rekryterats genom denna verksamhet då utbildningen finns i närsamhället och i en lärmiljö som passar dessa mål-

grupper. Detta visas i flera utredningar och forskningsrapporter, bl.a. i Gunilla Roos' Uppsala Universitet, uppföljning av utvecklingen i NITUS-kurserna. (NITUS är ett nätverk bestående av kommunala lärcentra). 3M gruppen i samverkan med Samverkansdelegationen har fört samman dessa forskare och aktörer till ett antal seminarier och det finns en god dokumentation. Det finns exempel där lärcentra blivit en viktig del av arbetsmarknadspolitiken (t.ex. i Söderhamn) där man politiskt för samman vuxenutbildning med arbetsmarknadsåtgärderna. Dock är stora områden fortfarande obeforskade, t.ex. Sambandet mellan lärande och tillväxt.

Samverkan med arbetslivet

Lärandet utanför utbildningsinstitutionerna och lärandet på arbetsplatsen har börjat uppmärksammas och värderas på ett bättre sätt. Men även om kunskaper valideras och erkänns så finns inte ett utbud av kompletterande utbildningsmoduler som svarar mot behoven av komplettering inom det offentliga utbildningsväsendet. Utbudet är fortfarande relativt traditionellt kursindelad och föga anpassat till individernas och arbetslivets behov.

Det offentliga utbildningsväsendet måste samverka med det privata. Många arbetsgivare investerar varje år stora summor på kompetensutveckling av personalen. Lärande på arbetsplatsen är både formellt och informellt. Det informella lärandet behöver bli fullt erkänt och incitament behövs för att arbetsgivarna ska öka sina ansträngningar. Validering är ett välkommet verktyg för såväl arbetsgivare som för den enskilde, men valideringen bör utformas i ett europeiskt perspektiv för att inte Sverige ska tappa i möjligheter till rörlighet på den europeiska marknaden. En samverkan mellan arbetsgivare och utbildningsväsen kan leda till stora och positiva synergier som annars inte är möjliga att uppnå.

Internationalisering och globalisering

Vuxnas lärande ska ses i en europeisk dimension. Sverige är en del av den europeiska unionen och har skrivit under avtal som är bindande och förpliktigande.

De viktigaste styrdokumenterna finns inom ramen för det s.k. "Bologna deklARATIONEN" med de tillägg som togs i Lissabon och i senare komplement. Dokumentet "From Prague to Berlin, (presenterat i Antwerpen i dec. 2001) behandlar kompetensfrågorna i ett ekonomiskt perspektiv "Jobs, Skills and People: Building the New Economy, 2002 10 17". Det senaste dokumentet som behandlar vikten av yrkeskompetens togs i Maastricht i december 2004.

Internationalisering och globalisering är en viktig del i utvecklingen av den högre utbildningen och yrkesutbildningen inom Europa. I de flesta länder satsar man på utveckling av distansutbildning, nya examinationsformer, nya flexibla utbildningssystem, ny pedagogik, införande av kvalitetssystem och självutvärdering. Den högre utbildningen står i fokus i hela Europa och i många andra länder i världen.

Detta gäller också Sverige, som har ett av världens mest internationaliserade näringsliv. Högskolornas examinationssystem ska göras om i enlighet med överenskommelsen i Bologna avtalet för att bli jämförbara i ett europeiskt perspektiv. Detta ska främja studenternas rörlighet. Utbildningsminister Leif Pagrotsky skriver i DN-debatt den 20 maj 2005 att förutom ett nytt examinationssystem måste praktiska hinder för att studenter ska kunna studera utomlands undanröjas. Studenter ska tillåtas att ta med sig sina studiemedel för att kunna studera i annat land. "Studenternas rörlighet ska inte styras av deras privatekonomi." Detta sagt i syfte att utländska studenter ska få det lättare att studera i Sverige, men detta måste också gälla i motsatt riktning. Studerande i Sverige, i första hand vuxna och olika etniska minoriteter, som inte kan flytta utomlands, utan vill studera på distans i annat land får idag inte studiemedel för detta. Idag diskrimineras stora grupper och det gäller särskilt de olika etniska minoriteter som

skulle kunna fullfölja sina studier på sitt modersmål inom ett annat universitet. En kraftig utbyggnad av distansutbildning på högre nivå sker nu runt om i världen, varför detta är en reell möjlighet, som bör öppnas för alla, om vi ska se till de studerandes behov i ett privat-ekonomiskt och socialt sammanhang.

Vissa länder har hunnit längre än Sverige på flera områden. I Finland har man under de 10 senaste åren genomfört en mängd reformer. Man har infört ett Öppet Universitet och ett Virtuellt Universitet samt en 4-5 årig yrkeshögskola på högskolenivå med forskningsresurser. Därigenom har man byggt upp en organisation för högre fortbildning och kompetensutveckling i arbetslivet som bygger på regionernas behov. De största brukarna finns inom det offentliga arbetslivet men också inom små- och medelstora företag. En virtuell yrkeshögskola planeras och man har genomfört en individbaserad studiegång på gymnasieskolan. (Man kan läsa gymnasiet i egen takt på 2-4 år). Aktuella nya områden som just nu är föremål för olika pilotsatsningar är ”Modeller för samverkan mellan privata och offentliga utbildare (inkl. universiteten)”. Detta prövas inom arbetsmarknadsutbildningen och invandrarnas språk- och yrkesutbildning.

Några förutsättningar för vuxnas lärande och kompetensutveckling i Sverige

Reformer som möjliggör en effektivare kompetensutveckling med ett lärande för vuxna som bygger på arbetslivets och individens behov behövs omedelbart om vi ska fortsätta att hålla den höga kunskapsnivå som samhället och arbetslivet kräver.

1. Tillväxten av kunskap är snabb liksom den ökade kompetens som arbetslivet kräver
2. Problemen – arbetslösheten och sjukskrivningarna – är så stora att det krävs en samlad och flexibel resurs från samhällets sida för att lösa den situation som uppstått
3. Bristen på arbetskraft med ”rätt” kompetens kommer att öka de närmaste åren – de som är arbetslösa har fortfarande fel kompetens
4. Tillväxten är beroende av att arbetskraften motsvarar kompetenskraven i arbetslivet och arbetskraftsinvandring kan bli aktuell
5. Antalet arbetstagare som ska försörja de stora pensionskullarna blir för få om några år
6. Ekonomiska resurser finns, men de äts dels upp av olika försörjningsbidrag. Utbildningssystemet ”läcker pengar” p.g.a. bristande samordning och ineffektivitet
7. Studiestödssystemen och försörjningsbidragen förhindrar studier t o m då viljan till samverkan finns och stora grupper hindras från att studera på distans i annat land
8. Gamla regelsystem och utbildningsmodeller försvårar vuxnas lärande och kompetensutveckling
9. Forskning saknas i hög grad då det gäller vuxnas lärande och t.ex. kopplingen till tillväxtfrågorna

Vilka är kraven och åtgärderna som måste uppfyllas för att vuxnas lärande ska svara mot gruppens behov av kompetensutveckling för arbetslivet?

1. Utbildningarna måste vara tillgängliga i tid och rum och för detta krävs att infrastrukturen måste utvecklas ytterligare och ett tydligt samarbete måste skapas mellan stat, landsting/region, kommun och arbetsliv
2. Hindrande strukturer och regelverk måste elimineras. Styrdokument och regelverk måste främja samverkan mellan idag parallella verksamheter. Attityder som är diskriminerande och utestängande måste bearbetas och förändras.

3. Vägledning och coachning måste förbättras och utvecklas om individens behov ska kunna uppfyllas.
4. Informell kompetens måste ges ett reellt värde och vid intagning till högre utbildning vara meriterande och lika värdefull som formell kompetens
5. Individens egen bedömning av sin kompetens ska tillmätas ett stort värde. Individens självbestämmande och makt att styra över sitt lärande måste stärkas
6. Högskolan måste åläggas ett större ansvar för vuxnas kompetensutveckling. Den högre utbildningen måste behovsanpassas efter regionernas arbetsliv och reell kompetens ska ge inträde till den högre utbildningen för vuxna.
7. Studiestöden ska samordnas så att dessa inte utgör ett hinder vid studier inom olika områden, på olika nivåer eller på distans. Andra former av försörjningsstöd t.ex. sjukpenning och kommunalt försörjningsstöd måste efter prövning kunna godkännas för t.ex. deltidstudier även på högre nivåer
8. Betalningsansvaret mellan stat/kommun/landsting och arbetsliv måste samordnas på ett effektivt sätt. Fördelningen av de offentliga medlen måste ändras så att det finns en starkare koppling till regionernas behov
9. Arbetslivet ska vara nära knutet till vuxnas lärande och formerna ska vara öppna och flexibla för att möta de vuxnas behov och förutsättningar Den offentliga utbildningen bör samverka med den privata
- 10 Vuxnas lärande och kompetensutveckling bygger på mångfald och ska fortsätta att göra detta men den måste ses i ett helhetsperspektiv och grundas på ett politikövergripande samarbete.

Referensmaterial som LIT-gruppen använt sig av, förutom de som nämns i texten, är bl.a.:

1. Rapporter och dokument från Utvecklingspartnerskapens arbete under projektiden. Tillgängliga på ESF-rådet i Stockholm
2. Samverkandelegationens slutrapport, <http://www.samverkansdelegationen.gov.se>
3. Skriftserie om lärande reflektioner sammanställd av NTG-Lär, www.ntglar.se
 - Sänka trösklar och krympa läravstånd
 - Växlande villkor för vuxnas lärande
 - Värderat lärande och klassad kompetens
 - Det vilda lärandet
 - Lärande och tillväxt – men hur?
 - Ett gott och lärorikt arbete
4. Kartläggning av vuxnas lärande i Östergötland, (På uppdrag av Regionförbundet Östsam) Brattgård m.fl. Kontaktperson, Kerstin Mohall, Östsam, tfn: 013-25 56 03.
5. Myndighetsregler, hinder eller möjlighet för det livslånga lärandet? ("Hinderbanan") http://www.ostsam.se/html/data/files/201_Hinderbanan.pdf
6. Lärprocesser i högre utbildning, Wilhelmsson m.fl. (Liber, Best nt 47-05266-X)
7. Granskning av Lissabonstrategien, CFL, Holmberg, 2004
8. "På den studerandes villkor" (Åkerman antologien), Holmberg, 2004
9. "Den regionala utvecklingspolitiken och vuxenutbildningens vidgade uppdrag", 3M gruppen, 2005
10. Folkbildningens FRAMSYN, Folkbildningsrådet
11. IT-propositionen 2004/05:175
12. "Alla behövs" och "Agenda för Sverige", Jan Edling, 2005
13. Lärcentrum som motor i kommunal och regional utveckling, ett pågående forskningsprojekt, Davoust, Ljungzell, Apel, Forskning och Utveckling
14. "Ett program för vuxnas lärande", LO, Dokument presenterat på 3M-gruppens seminarium den 1 februari 2005